

Μνήμων

Τόμ. 36, Αρ. 36 (2018)

Μνήμων

ΙΧΝΗΛΑΤΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΠΡΩΙΜΟ ΣΥΝΟΔΙΣΜΟ ΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΝ ΦΡΑΓΚΙΣΚΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΠΕΓΚΙΝΩΝ ΤΟΥ ΛΑΝΓΚΝΤΟΚ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΟΦΙΝΑΚΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.36762](https://doi.org/10.12681/mnimon.36762)

Copyright © 2024, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΟΦΙΝΑΚΗΣ Α. (2024). ΙΧΝΗΛΑΤΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΠΡΩΙΜΟ ΣΥΝΟΔΙΣΜΟ ΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΝ ΦΡΑΓΚΙΣΚΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΠΕΓΚΙΝΩΝ ΤΟΥ ΛΑΝΓΚΝΤΟΚ. *Μνήμων*, 36(36), 11–32. <https://doi.org/10.12681/mnimon.36762>

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΟΦΙΝΑΚΗΣ

ΙΧΝΗΛΑΤΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΠΡΩΙΜΟ ΣΥΝΟΔΙΣΜΟ
ΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΝ ΦΡΑΓΚΙΣΚΑΝΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΠΕΓΚΙΝΩΝ ΤΟΥ ΛΑΝΓΚΝΤΟΚ

Item dixit se credidisse quod dominus papa non posset condemnare vel reprobare doctrinam dicti fratris P. Johannis, quia credebat quod tota dicta doctrina fuisset approbata in concilio Viennensi, et credebat quod concilium errare non posset.

Βερνάρδος της Να Γιάκμα (Bernardus de Na Jacma)¹

I

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί μια συνοπτική ανάλυση της υπόθεσης εργασίας που υποστηρίζεται στην προσφάτως ολοκληρωθείσα διδακτορική διατριβή μου² αναφορικά με τη λαϊκή αιρετική ομάδα των Μπεγκίνων (Beguins)³ ή ορθότερα Φτωχών Αδελφών της Μετάνοιας. Αποκαλύφθηκε στις ιεροεξεταστικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στο Λανγκντόκ (Languedoc) της Γαλλίας μετά τον Μάιο του 1318, έτος εκτέλεσης τεσσάρων Πνευματικών Φραγκισκανών μοναχών στη Μασσαλία με την κα-

1. «Ακόμα, είπε, πως πίστευε ότι ο πάπας δεν μπορούσε να καταδικάσει ή να αποκηρύξει το δόγμα του λεχθέντος αδελφού Π. Ιωάννη, για το οποίο πίστευε, πως ολόκληρο είχε εγκριθεί στη Σύνοδο της Βιέννης και πίστευε ότι η σύνοδος δεν ήταν δυνατό να λαθέψει». Βλ. Philipp van Limborch, *Historia Inquisitionis cui subjungitur Liber Sententiarum Inquisitionis Tholosanae ab anno Christi MCCCVI ad annum MCCCXXIII*, Άμστερνταμ 1692, σ. 308. Η ελληνική εκφορά των ονομάτων των αιρετικών έχει επιχειρηθεί σύμφωνα με τον λατινικό τους τύπο, όπως σώζεται από τον P. van Limborch.

2. Α. Κοφινάκης, *Αιρετικός λόγος και ριζοσπαστικός φραγκισκανισμός: χιλιαστικές και συνοδικές μορφές αντίστασης στην παπική εξουσία, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας Ε.Κ.Π.Α., Αθήνα 2017.*

3. Ο όρος *beguinus* χρησιμοποιήθηκε από τους ιεροεξεταστές και άλλους εκκλησιαστικούς της εποχής για την περιγραφή των αιρετικών του Λανγκντόκ, που προέρχονταν ή σχετίζονταν με το Τρίτο Τάγμα του Αγίου Φραγκίσκου. Είχε προ-

τηγορία της αίρεσης και της ανυπακοής.⁴ Η αίρεση δημιουργήθηκε στα τέλη του 13ου αι. στο περιθώριο της σύγκρουσης στο εσωτερικό του Φραγκισκανικού Τάγματος γύρω από τη φύση της ευαγγελικής πενίας των Φραγκισκανών, που είχε προκαλέσει ανεπίσημη αλλά ουσιαστική ρήξη μεταξύ Πνευματικών και Κοινοβιακών.⁵ Στη συνέχεια το ζήτημα απασχόλησε έντονα ευρύτερους εκκλησιαστικούς κύκλους, καθώς συνδέ-

σβλητική χροιά καθώς η ρίζα *beg-* χρησιμοποιούνταν για όσους κινούνταν στο κοινωνικό περιθώριο των πόλεων, άνδρες και γυναίκες, που χαρακτηρίζονταν από υπέρμετρο θρησκευτικό ζήλο και τον οποίο εξέφραζαν με μια σωρεία πρακτικών, θυμίζοντας θρησκευτικά τάγματα. Οι ίδιοι οι αιρετικοί αυτοαποκαλούνταν Φτωχοί Αδελφοί της Μετάνοιας. Βλ. Malcolm D. Lambert, *Medieval Heresy: Popular movements from the Gregorian Reform to the Reformation*, Οξφόρδη, Blackwell, 2002, σ. 422. Στο Henry Ch. Lea, *A History of the Inquisition of the Middle Ages*, Λονδίνο, τ. III, Elibron Classics, 2005, σ. 44, αναφέρονται ως Ολιβιστές, λόγω της σύνδεσής τους με τη διδασκαλία του Πέτρου Ιωάννη Όλιβι. Το Φραγκισκανικό Επαρχιακό Συμβούλιο της Μπεζιέ το 1299 τους χαρακτήρισε ως εκείνα τα μέλη του Τρίτου Τάγματος, που διέδιδαν στρεβλές εσχατολογικές απόψεις και οι οποίοι αποκαλούνταν στην καθομιλουμένη *beguini seu beguinae*. Βλ. Giovanni Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, τ. XXIV, Φλωρεντία και Βενετία 1758-1798, σ. 1216. Ενδεικτικά για το Τρίτο Τάγμα βλ. John Moorman, *A History of the Franciscan Order: from its origins to the year 1517*, Σικάγο, Franciscan Herald Press, 1988, σ. 40-46, 216-226, 417-429, 560-569.

4. Το λατινικό κείμενο της ποινής: *Inquisitoris sententia contra combustos in Massilia* (Δικαστική απόφαση της Ιεράς Εξέτασης εναντίον των καμένων στη Μασσαλία) βρίσκεται στο G. Mansi, *Stephanii Baluzii Tutelensis Miscellanea*, τ. II, Παρίσι 1761-1764, σ. 248-251.

5. Συνοπτικά, η συγκεκριμένη διαμάχη, που έκανε την εμφάνιση της ήδη από τις πρώτες δεκαετίες ζωής του Φραγκισκανικού Τάγματος, αφορούσε τις πρακτικές συνεπαγωγές του φραγκισκανικού όρκου της ευαγγελικής πενίας. Η «απόλυτη» ευαγγελική πενία, ατομική και κοινοτική, υπήρξε η θεμελιώδης αρχή οργάνωσης του τάγματος από τον άγιο Φραγκίσκο τη δεκαετία του 1210. Ωστόσο, η γρήγορη εξάπλωσή του, συνδυαστικά με την παροχή παπικών προνομίων για τη διευκόλυνση της οργάνωσης του μοναστικού βίου διαμόρφωσε νέες συνθήκες, που έρχονταν σε σύγκρουση με τα αυστηρά ιδανικά του ιδρυτή του. Σταδιακά, και με ιδιαίτερη ένταση από τη δεκαετία του 1270 και έπειτα, το τάγμα ανεπίσημα «διχάστηκε» στους Πνευματικούς, που επιθυμούσαν την επιστροφή σε αυστηρότερες μορφές τήρησης του όρκου της πενίας και στους Κοινοβιακούς, που αποδέχονταν πιο μετριοπαθείς ερμηνείες του και σχηματικά συνδέθηκαν με την ηγεσία του Τάγματος και τον Πάπα. Για μια εισαγωγή στο θέμα βλ. Malcolm D. Lambert, *Franciscan Poverty: the doctrine of the absolute poverty of Christ and the Apostles in the Franciscan Order 1210-1323*, Νέα Υόρκη, Franciscan Institute, 1998· David Burr, *The*

θηκε με το δόγμα της «απόλυτης»⁶ αποστολικής πενίας και το οποίο, εν τέλει, κηρύχθηκε αιρετικό από τον πάπα Ιωάννη ΚΒ' με τη βούλα *Cum inter nonnullos*⁷ τον Νοέμβριο του 1323, προκαλώντας στάσεις ανυπακοής και αμφισβήτησης της παπικής εξουσίας από το ριζοσπαστικό κομμάτι των Πνευματικών.

Βασικός σκοπός της μελέτης μας είναι αξιοποιώντας επιλεγμένα κομμάτια του πρωτογενούς αρχειακού υλικού⁸ να αναδείξουμε την κοινωνική και πολιτική διάσταση της αίρεσης με επικέντρωση στην έννοια της α-

Spiritual Franciscans: from protest to prosecution in the century after Saint Francis, Πενσυλβάνια, The Pennsylvania State University Press, 2001.

6. Πρόκειται για τον ισχυρισμό μέρους θεολογικών και μοναστικών κύκλων της εποχής, μεταξύ των οποίων και ο άγιος Φραγκίσκος και οι Πνευματικοί Φραγκισκανοί, ότι ο Χριστός και οι Απόστολοι δεν διέθεταν καμίας μορφής περιουσία, ατομικά ή ομαδικά. Ισχυρισμός με εξαιρετικά ανατρεπτικές συνεπαγωγές για την κοσμική εξουσία της Καθολικής Εκκλησίας. Βλ. Herbert Grundmann, *Religious movements in the Middle Ages*, Ιντιάνα, University of Notre Dame Press, 2002· Robert I. Moore, *The origins of European dissent*, Οξφόρδη, Blackwell, 1985, σ. 7-30.

7. Στα τέλη του 1321, ο Δομινικανός ιεροεξεταστής Ιωάννης της Μπον (Jean de Beaune) κατά την ανάκριση ενός Μπεγκίνου διαφώνησε δημόσια με τον Φραγκισκανό Βερεγγάριο Ταλόν (Berengar Talon) από τη μονή της Ναρμπόν πάνω στο ζήτημα της ακριβούς φύσης της ευαγγελικής πενίας του Χριστού και των Αποστόλων. Διαφωνία που οδήγησε στην κλιμακούμενη παπική παρέμβαση από τον Ιωάννη ΚΒ' και στην έκδοση της σχετικής βούλας. Βλ. D. Burr, *ό.π.*, σ. 262-267· J. Moorman, *ό.π.*, σ. 317-318.

8. Πρωτογενής πηγή της μελέτης μας είναι το *Liber Sententiarum Inquisitionis Tholosanae* (Βιβλίο των Δικαστικών Αποφάσεων της Ιεράς Εξέτασης της Τουλούζης) του Βερνάρδου Γκυ (Bernard Gui). Διασώζεται σε αντίγραφο του 17ου αι. από τον P. van Limborch, Ολλανδό προτεστάντη θεολόγο, με την ιδιότυπη συμβολή του Τζον Λοκ (Ms. Add. 4697 British library). Βλ. Margaret A.E. Nickson, «Locke and the Inquisition of Toulouse», *The British Museum Quarterly* 36 (1972), τ. III-IV, σ. 83-92. Το περιεχόμενο του καλύπτει ολόκληρη την περίοδο που ο Γκυ βρισκόταν επικεφαλής της Ιεράς Εξέτασης στην Τουλούζη (1307-1323). Πρόκειται για τη μεγαλύτερη διασωθείσα συλλογή δικαστικών αποφάσεων του ύστερου Μεσαίωνα, παρέχοντας πολύτιμες πληροφορίες για την ιστορία της αίρεσης και της Ιεράς Εξέτασης. Διαφοροποιείται, έτσι, από το άλλο είδος ιεροεξεταστικών αρχείων της εποχής, που είναι συνόψεις των ανακριτικών διαδικασιών βασισμένες στα πρακτικά των νοταρίων. Συνδέεται θεματικά με το μητρώο του Ζακ Φουρνιέ στο Παμιέ το 1318-1325, καθώς και με άλλα λιγότερο γνωστά αρχεία της περιόδου. Βλ. Julien Théry, *Le livre des sentences de l'inquisiteur Bernard Gui. Extraits choisis, traduits*

ντίστασης. Πιο συγκεκριμένα, φιλοδοξεί να προβάλλει τον λόγο της μικρής αίρεσης ως το υστερομεσαιωνικό σημείο συνάντησης δύο διακριτών παραδόσεων αμφισβήτησης του πάπα, μιας χιλιαστικής και μιας συνοδικής, με επικέντρωση στη δεύτερη, της οποίας θεωρώ ότι οι Μπεγκίνοι και οι Πνευματικοί Φραγκισκανοί ταγοί τους συνιστούν μια ξεχασμένη από την ιστοριογραφία περίπτωση.

Στην παρούσα μελέτη σαν χαρακτηριστικό δείγμα του διττού αιρετικού λόγου αντίστασης θα χρησιμοποιηθούν τα αιρετικά λάθη (*culpa*) που ομολογήθηκαν ενώπιον του *par excellence* ιεροεξεταστή Δομινικανού Βερνάρδου Γκυ στις ανακρίσεις που διεξήγαγε κατά τα έτη 1321 και 1322. Απαγγέλθηκαν στο δημόσιο κήρυγμα (*sermo generalis*)⁹ της 4ης και 5ης Ιουλίου του 1322 ενώπιον του πληθυσμού της πόλης του Παμιέ (Pamiers) στο κοιμητήριο του αγίου Ιωάννη, παρουσία υψηλόβαθμων εκκλησιαστικών αξιωματούχων της περιοχής, όπως ο επίσκοπος της πόλης Ζακ Φουρνιέ (Jacques Fournier),¹⁰ μετέπειτα πάπας Βενέδικτος ΙΒ΄ και ο Δομινικανός ιεροεξεταστής της Καρκασσόν, Ιωάννης της Μπον.

Οι δεκατρείς Μπεγκίνοι, έντεκα άνδρες και δύο γυναίκες, που δέχθηκαν την ιεροεξεταστική δικαιοσύνη τον Ιούλιο του 1322, ανήκαν όλοι τους στο Τρίτο Τάγμα του Αγίου Φραγκίσκου¹¹ και παράλληλα συμμετείχαν στην αιρετική σέκτα που συγκροτήθηκε γύρω από τη διδασκαλία του

et présentés par Julien Théry, Παρίσι, CNRS, 2010· James Given, «A medieval inquisitor at work: Bernard Gui, 3 March 1308 to 19 June 1323», Samuel K. Cohn και Steven A. Epstein (επιμ.), *Portraits of Medieval and Renaissance living: essays in memory of David Herlihy*, Μίσιγκαν 2005, σ. 207-232.

9. Για τη σημασία των δημόσιων *sermones generales* στη διαδικασία απονομής της ιεροεξεταστικής δικαιοσύνης βλ. H. Ch. Lea, *ό.π.*, τ. I, σ. 391-394· Lester R. Kurtz, «The Politics of Heresy», *The American Journal of Sociology* 88 (1983), σ. 1090-1091.

10. Στο ιεροεξεταστικό αρχείο-μητρώο του επισκόπου Ζακ Φουρνιέ (Ms. 4030, Vatican Library) βασίστηκε το περίφημο βιβλίο του Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou: Cathars and Catholics in a French village 1294-1324*, Λονδίνο, Penguin, 1990.

11. Χωρίς να συνάγεται η απόλυτη ταύτιση της αιρετικής ομάδας με το Τρίτο Φραγκισκανικό Τάγμα, είναι δεδομένο ότι υπήρξε ο βασικός τροφοδότης της. Ο Ιωάννης ΚΒ΄, αντιλαμβανόμενος την προβληματική ορθοδοξία των τερτσιαριων δομών, εξέδωσε διάταγμα στις 26 Φεβρουαρίου 1322, απευθυνόμενος στους φραγκισκανούς ηγούμενους της Ναρμπόν, της Τουλούζης και του Μπορντώ και επιστώντας την προσοχή τους στην παρείσφρηση στους κόλπους του Τρίτου Τάγματος επικίνδυνων για την εκκλησιαστική εξουσία αιρετικών ανατρεπτικών στοιχείων και των δύο φύλων, που αμφισβητούσαν την παπική πληρότητα εξουσιών. Εν συνεχεία,

Πνευματικού Φραγκισκανού θεολόγου Πέτρου Ιωάννη Όλιβι (Peter John Olivi),¹² έτσι, όμως, όπως διαδόθηκε και προπαγανδίστηκε από τους Πνευματικούς Φραγκισκανούς μοναχούς του Λανγκντόκ μετά τον θάνατό του τον Μάρτιο του 1298. Προέρχονταν από την ευρύτερη κοινωνική κατηγορία των τεχνιτών¹³ που δραστηριοποιούνταν στις κωμοπόλεις Μπελπέκ (Belpech), Σιντεγκαμπέλ (Cintegabelle) και Μονρεάλ (Montréal) εντός του γεωγραφικού τριγώνου που σχηματίζεται από τις πόλεις της Τουλούζης, του Παμιέ και της Καρκασόν. Εξ αρχής συνδέθηκαν με τους Πνευματικούς Φραγκισκανούς των μονών των γειτονικών πόλεων της Ναρμπόν και της Μπεζιέ (Béziers), που το 1316 είχαν εκδιώξει βίαια τους Κοινοβιακούς επικεφαλής τους, μετατρέποντας έτσι τις δύο μονές σε ένα ιδιότυπο άσυλο για τους διωκόμενους Πνευματικούς από ολόκληρη τη Γαλλία και αλλού,¹⁴ στάση για την οποία κλητεύθηκαν επωνύμως στην Αβινιόν το 1317 προκειμένου να απολογηθούν. Συνοπτικά, οι απείθαρχοι μοναχοί επιθυμούσαν την αυστηρότερη τήρηση του όρκου της ευαγγελικής

διέταξε την κλήτευση όλων των Τερτσιάρων, προκειμένου να διερευνηθεί η ορθοδοξία τους. Βλ. Conrad Eubel (επιμ.), *Bullarium Franciscanum V: Benedicti XI, Clementis V, Ioannis XXII Monumenta*, αρ. 462, Ρώμη 1898-1908, σ. 222-223.

12. Το λατινικό όνομα είναι *Petrus Johannis Olivi*. Η γαλλική και η αγγλική εκφορά του έχουν τη δική τους προβληματική. Στην ελληνική γλώσσα, ωστόσο, η διατύπωση Πέτρος Ιωάννη Όλιβι μοιάζει αρκετά εύστοχη. Βλ. L. Burnham, *So Great a Light, So Great a Smoke: the Beguin heretics of Languedoc*, Νέα Υόρκη, Cornell University Press, 2008, σ. 16. Για τη ζωή και το έργο του Όλιβι πρωτοποριακές υπήρξαν οι μελέτες του πολυγραφότατου Αμερικάνου D. Burr. Ενδεικτικά μόνο βλ. D. Burr, *The Persecution of Peter Olivi*, Φιλαδέλφεια, American Philosophical Society, 1976· του ίδιου, *Olivi and Franciscan Poverty: the origins of the usus pauper controversy*, Φιλαδέλφεια, University of Pennsylvania Press, 1989· του ίδιου, *Olivi's Peaceable Kingdom: A Reading of the Apocalypse Commentary*, Φιλαδέλφεια, University of Pennsylvania Press, 1993. Τη δεκαετία του '90 οι Γάλλοι ιστορικοί Sylvain Piron και Alain Boureau αναβίωσαν τις ιστορικές μελέτες γύρω από τον Όλιβι, δημιουργώντας παράλληλα τον ιστότοπο <http://oliviana.revues.org/>. Αποτέλεσμα των παραπάνω υπήρξε ο συλλογικός τόμος A. Boureau και S. Piron (επιμ.), *Pierre de Jean Olivi (1248-1298): Pensée scolastique, dissidence spirituelle et société*, Παρίσι, Librairie philosophique J. Vrin, 1999.

13. Για την κοινωνική προέλευση των αιρετικών βλ. Jean-Louis Biget, «Culte et rayonnement de Pierre Dejean-Olieu en Languedoc au début du XIVe siècle», A. Boureau και S. Piron (επιμ.), *Pierre de Jean Olivi (1248-1298): Pensée scolastique, dissidence spirituelle et société*, ό.π., σ. 299-306.

14. Σημειώνω, ως παράδειγμα, το περιστατικό των πέντε φυγάδων μοναχών από τη φραγκισκανική επαρχία της Ακουιτανίας, που εν συνεχεία κατήγγειλαν τις

πενίας της *Regula Bullata* (*Επίσημος Κανόνας*)¹⁵ εναρμονισμένης με το ολιβιανό δόγμα του *usus pauper*,¹⁶ που ωστόσο είχε καταδικαστεί στο παρελθόν από την ηγεσία του τάγματος.¹⁷ Στη συνέχεια αρνήθηκαν να πειθαρχήσουν στις υποδείξεις της παπικής βούλας *Quorumdam exigit*¹⁸ τον Οκτώβριο του 1317, θεωρώντας ότι το περιεχόμενό της στρεφόταν εναντίον της ορθής εφαρμογής της *Regula Bullata* και ότι έπληττε τον φραγκισκανικό όρκο της πενίας.

Οι αποκλίνουσες διδασκαλίες των εξεγερμένων Φραγκισκανών μοναχών, που αντιδρούσαν στα μέτρα χαλάρωσης της φραγκισκανικής πενίας, διασώθηκαν στις καταθέσεις των λαϊκών Μπεγκίνων, οι οποίοι παρακολουθούσαν τα Πνευματικά κηρύγματα όπως διασώζει ο Γκυ: «Item dixit se audivisse a dictis fratribus Minoribus a publico sermone in Narbona».¹⁹

διώξεις των Πνευματικών από τον επαρχιακό ηγούμενο και μετέπειτα καρδινάλιο Βερτράνδο της Τουρ (Bertrand de Turre). Βλ. Livarius Oligier, «Fr. Bertrandi de Turre processus contra spirituales Aquitaniae (1315)», *Archivum Franciscanum Historicum* XVI (1923), σ. 323-355.

15. Για το κείμενο της *Regula Bullata*, που το 1223 αντικατέστησε τη *Regula Primitiva* (ή *Prima*) (*Πρώτος Κανόνας*) του 1210 και καθιερώθηκε ως το μοναδικό επίσημο κείμενο οργάνωσης του τάγματος μαζί με την παπική βούλα *Quo elongati* του 1230 βλ. Rosalind B. Brooke, *The coming of the friars*, Λονδίνο, Alden Press, 1975, σ. 120-125.

16. Ο «*usus pauper*» θα μπορούσε να μεταφραστεί ως «φτωχική χρήση». Μετάφραση, ωστόσο, που κρίνεται αδόκιμη και γι' αυτό απορρίπτεται.

17. Το δόγμα του *usus pauper* συνιστά τη βασική διανοητική συνεισφορά του Όλιβι στη διαμάχη μεταξύ Πνευματικών και Κοινοβιακών. Επιγραμματικά, στο *Tractatus de usu paupere* (*Πραγματεία περί του usus pauper*) ορίστηκε ως εκείνη η χρήση των πραγμάτων που άρμοζε στον ευαγγελικό πένητα, τηρουμένων των εκάστοτε συνθηκών και βάσει της λογικής. Η αοριστία του ορισμού σε συνδυασμό με την πεποίθηση του Όλιβι ότι το δόγμα συνιστούσε αναπόσπαστο κομμάτι της *Regula Bullata* προκάλεσε σφοδρή κριτική, που οδήγησε σε απανωτές κρίσεις των ολιβιανών έργων και εν τέλει, το 1285, στην καταδίκη και στην εντολή κατάσχεσης των έργων του με την εγκύκλιο *Littera septem sigillarum* (*Επιστολή των Επτά Σφραγίδων*), που εστάλη προς εφαρμογή σε κάθε μονή της φραγκισκανικής επαρχίας της Προβηγκίας. Βλ. D. Burr, *Olivi and Franciscan Poverty*, ό.π., σ. 89.

18. Για το περιεχόμενο της βούλας, με την οποία ο Ιωάννης ΚΒ' απέδιδε στους επικεφαλής του τάγματος την πλήρη εξουσία προσδιορισμού του μήκους και της ποιότητας του υφάσματος των μοναστικών ράσων, καθώς και το προνόμιο της διατήρησης σιταποθηκών και κελαριών εντός των φραγκισκανικών μονών, βλ. J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, ό.π., σ. 311.

19. «Ακόμα, είπε, πως είχε ακούσει σε δημόσιο κήρυγμα στη Ναρμπόν από

II

Εντός των αιρετικών καταθέσεων, οι πρώτες ενστικτώδεις θέσεις αμφισβήτησης της παπικής εξουσίας πηγάζουν από τη μακρόχρονη παράδοση ευαγγελικής αντίθεσης στον πλούτο και τις θεσμικές δικαιοδοσίες της Εκκλησίας. Η αιρετική δραστηριότητα των τριών προηγούμενων αιώνων είχε διαδώσει εκείνες τις αντιπλουτοκρατικές διδαχές της Καινής Διαθήκης που επέκριναν τις δικαιοδοτικές εξουσίες της Εκκλησίας, εξέλιξη που συνδεόταν με την ευρύτερη μεταστροφή της υστερομεσαιωνικής χριστιανικής κοινωνίας σε μία επιταγή πενίας, ως αντίδραση στις ηθικές επιπτώσεις του αναδυόμενου αστικού πολιτισμού και της οικονομικής ευμάρειας. Ως αίτημα δε εντάχθηκε σε ορθόδοξα μονοπάτια, κυρίως, χάρη στη διορατικότητα και οξυδέρκεια των παπών του πρώτου μισού του 13ου αιώνα με την ενσωμάτωση των Επαιτικών Ταγμάτων στο επίσημο σώμα της Εκκλησίας.²⁰

Η αντιπλουτοκρατική φραγκισκανική αφετηρία μετατράπηκε στην περίπτωση των Πνευματικών του Λανγκντόκ σε αιρετική ανυπακοή προς την εξουσία καταναγκασμού της Εκκλησίας, όταν συνδυάστηκε με τον ιωακειμίτικο χιλιασμό του όψιμου έργου του Όλιβι, *Lectura super Apocalypsim* (Σχόλια στην Αποκάλυψη),²¹ κορυφαίου δείγματος της ενσωμάτωσης της εσχατολογικής διδασκαλίας του Καλαβρέζου μυστικού Ιωακείμ της Φιόρε ή της Φλόρα (Joachim of Fiore/Flora) στην Πνευματική φραγκισκανική θεολογία.²² Αν και η κατοχή των ολιβιανών έργων είχε απα-

τους λεχθέντες αδελφούς Μινόριτες». Βλ. P. van Limborch, *Historia Inquisitionis*, ό.π., σ. 327.

20. Η αντιπλουτοκρατική κριτική των ευαγγελικών αιρέσεων, που αναβίωσαν στη Δύση τον 11ο αι., στον θεσμικό και δικαιοδοτικό ρόλο της Καθολικής Εκκλησίας, αποτελεί κοινό ιστοριογραφικό τόπο που έχει συζητηθεί διεξοδικά. Βλ. ενδεικτικά Η. Grundmann, *Religious movements*, ό.π.· Robert I. Moore, *The origins of European dissent*, Οξφόρδη, Blackwell, 1985· Jacques Le Goff (επιμ.), *Hérésies et sociétés dans l'Europe pré-industrielle 11e-18e siècles*, Παρίσι, Mouton & Co., 1968.

21. Για δύο μεσαιωνικά χειρόγραφα του έργου βλ. Ms. Borghese 38, Biblioteca Vaticana και Ms. Rome, Bibl. Ang. 382. Πρόσφατα, εκδόθηκε από τον Warren Lewis (επιμ.), *Petrus Iohannis Olivi - Lectura super Apocalypsim*, Νέα Υόρκη, Franciscan Institute Publications, 2014.

22. Η επιρροή στο Φραγκισκανικό Τάγμα του Καλαβρέζου αβά Ιωακείμ της Φιόρε υπήρξε σημαντική, ήδη από τα μέσα του 13ου αι.. Διακεκριμένοι Φραγκισκανοί, όπως ο Ιωάννης της Πάρμας (John of Parma), ο Ούγος της Ντιν (Hugh of Digne), αλλά ακόμα και ο άγιος Μποναβεντούρα (Saint Bonaventure), υιοθέτησαν

γορευθεί το 1299 από την ηγεσία του τάγματος υπό την απειλή του αφορισμού,²³ η *Lectura super Apocalypsim*, τόσο στα λατινικά όσο και σε δημώδεις οξιτανικές επιτομές, διακινούνταν παράνομα μέσα από ένα δικτυο Πνευματικών αποστατών μοναχών και Μπεγκίνων λαϊκών,²⁴ που επικαιροποίησαν το χιλιαστικό χρονοδιάγραμμα του ολιβιανού έργου, αποδίδοντας εσχατολογικούς ρόλους στις σύγχρονές τους προσωπικότητες και ερμηνεύοντας τις εξελίξεις σύμφωνα με τα ολιβιανά γραφόμενα. Εκτελώντας το διανοητικό άλμα που ουδέποτε πραγματοποίησε ο ίδιος ο Όλιβι, ριζοσπαστικοποίησαν το έργο και τη σκέψη του, μετατρέποντάς τα σε νομιμοποιητικά εργαλεία του ιστορικού τους ρόλου ως *viri spirituales*, δηλαδή ως πνευματικών ανδρών, εκλεκτών υπερασπιστών της πενίας και της Πνευματικής Εκκλησίας κατά την περίοδο μετάβασης στην Τρίτη Εποχή του Αγίου Πνεύματος. Σύμφωνα με την κατάθεση του Μπεγκίνου Πέτρου Μορέζι (Petrus Moresii) από το Μπελπέκ:

μετά την αποβολή της σαρκικής Ρωμαϊκής Εκκλησίας θα αναδειχθούν λίγοι στον αριθμό πνευματικοί άνδρες, στους οποίους θα θεμελιωθεί η Εκκλησία της Τρίτης Εποχής [και] οι οποίοι θα πολεμήσουν τον Αντίχριστο· με αυτούς θα εξαπλωθεί το Άγιο Πνεύμα ακριβώς όπως ήλθε και κατήλθε στους Αποστόλους την ημέρα της Πεντηκοστής.²⁵

μέρος ή και ολόκληρη την ιωακειμίτικη διδασκαλία σχετικά με την τριμερή περιολόγηση της ιστορίας του κόσμου και τον κομβικό ρόλο που θα διαδραμάτιζε στην αφετηρία της Τρίτης Εποχής του Αγίου Πνεύματος ένα ανανεωτικό μοναστικό τάγμα, το οποίο οι ίδιοι ταύτισαν με το Φραγκισκανικό. Για μια σύντομη εισαγωγή στον Ιωακείμ της Φιόρε βλ. Marjorie Reeves, «The Originality And Influence Of Joachim Of Fiore», *Traditio* 36 (1980), σ. 269-316· Morton W. Bloomfield, «Joachim of Flora: A Critical Survey of his Canon, Teachings, Sources, Biography and Influence», *Traditio* 13 (1957), σ. 249-311.

23. Raoul Manselli, *Spirituels et Béguins du Midi*, μετάφρ. J. Duvernoy, Τουλούζη, Editions Privat, 1989, σ. 91.

24. Η δομή του παράνομου δικτύου σκιαγραφείται στους τόμους 27 και 28 των χειρογράφων της Ιεράς Εξέτασης της Καρκασόν στην *Collection Doat* της BnF, που περιλαμβάνουν συνόψεις ανακριτικών διαδικασιών και συλλογές δικαστικών αποφάσεων για την περίοδο 1218 με 1326. Βλ. Henri Omont, «La collection Doat à la Bibliothèque nationale. Documents sur les recherches de Doat dans les archives du sudouest de la France de 1663 à 1670», *Bibliothèque de l'école des chartes*, τ. 77, Παρίσι 1916, σ. 286-336. Στο διαδίκτυο μπορούν να βρεθούν στον ιστότοπο του J. Duvernoy, <http://jean.duvernoy.free.fr>.

25. «rejeta ecclesia carnali Romana, eligerentur pauci viri Spirituales [...] in die Pentecostes» (P. van Limborch, *ό.π.*, σ. 306).

Κοινή αιρετική συνείδηση αποτελεί η ταύτιση του πάπα Ιωάννη ΚΒ' με τον Μυστικό Αντίχριστο, στον οποίο οι πιστοί δεν όφειλαν υπακοή. Ταύτιση που δικαιολογείται από τις αντιχριστιανικές πράξεις του, δηλαδή την έκδοση της *Quorumdam exigit*, αλλά και εν γένει την καταδίωξη όσων Πνευματικών διαφώνησαν με την εφαρμογή της. Ενδεικτικά είναι όσα κατέθεσαν ο προαναφερθείς Πέτρος Μορέζι και ο Τερτσιαρίος²⁶ Γουλιέλμος Ρούσι (Guillelmus Russi), μετέπειτα εκτελεσθέντες²⁷ στην Τουλούζη:

*Ακόμα, πίστευε ότι ο πάπας Ιωάννης ΚΒ' είναι ο Μυστικός Αντίχριστος, πρόδρομος της έλευσης του Μεγάλου Αντίχριστου και των μεσημβρινών δαιμόνων και ο αρπακτικός λύκος που πρέπει να αποφύγουν οι πιστοί, καθώς τους εξέτρεπε από τη σωστή πορεία.*²⁸

*Ακόμα, ότι ο πάπας Ιωάννης ΚΒ' εκδίδοντας το διάταγμα χάρη στο οποίο οι αδελφοί Μινορίτες μπορούσαν να έχουν σιταποθήκες και κελάρια για να αποθηκεύουν στάρι και κρασί από κοινού, είχε πράξει άδικα και ενάντια στον Κανόνα του αγίου Φραγκίσκου και σε αυτό καταδίκασε την πενία και τη ζωή, το Ευαγγέλιο του Ιησού Χριστού, πράττοντας αντιχριστιανικά, συνεπώς είχε μετατραπεί σε Μυστικό Αντίχριστο, πρόδρομο του μεγάλου Αντίχριστου.*²⁹

Παρόμοιες εσχατολογικές θέσεις εξέφρασαν όλοι οι ανακριθέντες αιρετικοί, ενίοτε ελαφρώς τροποποιημένες, κυρίως εξαιτίας της ατομικής ερμηνείας όσων είχαν ακούσει να κηρύττονται από τους Πνευματικούς μοναχούς, αλλά και όσων είχαν ακούσει να διαβάζονται στις ομαδικές αναγνώσεις της δημόδους *Lectura super Apocalypsim* στις αιρετικές παρασυναγωγές.³⁰

26. Ο όρος «Τερτσιαρίος», που χρησιμοποιείται για τα μέλη του Τρίτου Τάγματος, βρίσκεται στο Μάρκος Ν. Ρούσσο-Μηλιδώνης, *Φραγκισκανοί Καπουκίνοι: 400 χρόνια προσφοράς στους Έλληνες 1585-1995*, Αθήνα, Ι.Κ. Καπουκίνων Ελλάδος, 1996, σ. 468.

27. Για τις ημερομηνίες και τους τόπους εκτέλεσης όλων των αναφερόμενων αιρετικών βλ. L. Burnham, *So Great a Light*, ό.π., σ. 190-192· της ίδιας, «A prosopography of the Béguins and Spiritual Friars of Languedoc», *Oliviana* 2 (2006), σ. 1-21.

28. «Item credidit eundem dominum papam Johannem XXIIus esse misticum Anti-Christum [...] avertentem fideles a bona vita» (P. van Limborch, ό.π., σ. 304).

29. «Item quod dominus papa Johannes XXIIus, faciendo constitutionem [...] factus misticus Anti-Christus, preparator vie majoris Anti-Christi» (στο *ίδιο*, σ. 315).

30. Οι μεταφρασμένες επιτομές του έργου περιείχαν λάθη, παραλείψεις και

Τέλος, ο ολιβιανός χιλιασμός που υιοθέτησαν οι ανυπάκουοι Πνευματικοί μοναχοί και διέδωσαν στους λαϊκούς Μπεγκίνους εν είδει προπαγάνδας, εκτός του νομιμοποιητικού του ρόλου για την αιρετική ανυπακοή,³¹ οδήγησε και σε μια ριζοσπαστική αντίληψη του ιστορικού χρόνου. Θεμελιώθηκε στη φιλοσοφία-θεολογία της ιστορίας του Όλιβι και του Ιωακείμ της Φιόρε, που αντιλαμβανόταν την ανθρώπινη ιστορία ως πρόοδο³² μέσα από τη σταδιακή εξάπλωση του Αγίου Πνεύματος και τη νομοτελειακή επίγεια τελείωση της ανθρώπινης κατάστασης, ενθαρρύνοντας έτσι περαιτέρω την αιρετική βούληση. Κατέληγε δε σε μια εξισωτική αιρετική ουτοπία ανακαίνισης του κόσμου και κατάργησης των κατεστημένων σχέσεων κυριαρχίας και υποταγής που καθιστά περισσότερο ευδιάκριτες τις κοινωνικοπολιτικές συνεπαγωγές του αιρετικού λόγου.³³

προσθήκες, που πιθανότατα εξυπηρετούσαν την Πνευματική προπαγάνδα. Για παράδειγμα, η ταύτιση του Όλιβι με τον άγγελο της Έκτης Σφραγίδας, ρόλος που στο αυθεντικό ολιβιανό κείμενο αποδίδεται στον Φραγκίσκο της Ασίζης. Βλ. για παράδειγμα την ομολογία του Γουλιέλμου Ρούσι (P. van Limborch, *ό.π.*, σ. 325).

31. Οι ατομικές και συλλογικές δράσεις αντίστασης των αιρετικών αναλύονται στα J. Given, *Inquisition and Medieval society: power, discipline, & resistance in Languedoc*, Ίθακα, Ν. Υόρκη, Cornell University Press, 1997, σ. 91-141 και L. Burnham, *So Great a Light*, *ό.π.*, σ. 51-94.

32. Ο Ιωακείμ της Φιόρε και η διάδοχός του υστερομεσαιωνική χιλιαστική εσχολογία αμφισβητούν την ιστορική ακινησία του Αυγουστίνου Ιππώνος, που στην *Πόλη του Θεού* δεν αναγνώριζε καμία ιστορική κίνηση των ανθρωπίνων κοινωνιών, αλλά αντίθετα παρουσίαζε την ανθρώπινη επίγεια παρουσία ως ένα *saeculum*, δηλαδή ως μια μάταιη επιμήκη χρονική περίοδο αναμονής της Κρίσης, που ήταν το αποτέλεσμα της πεπτωκυίας φύσης του ανθρώπου. Η δημοφιλία της ιωακειμίτικης ανάγνωσης του ιστορικού χρόνου στον ύστερο Μεσαίωνα αποδεικνύεται από τον όγκο της σχετικής γραμματειακής παραγωγής. Βλ. Robert Lerner, «Refreshment of the Saints: The Time after Antichrist as a Station for Earthly progress In Medieval Thought», *Traditio* 32 (1976), σ. 98.

33. Για τη σύνδεση αιρετικής εσχολογίας, ουτοπικής σκέψης και κοινωνικών προσδοκιών στον ύστερο Μεσαίωνα βλ. František Graus, «Social Utopias in the Middle Ages», *Past & Present* 38 (Δεκ. 1967), σ. 3-19· Norman Cohn, *The Pursuit of the Millennium: Revolutionary Millenarians and Mystical Anarchists of the Middle Ages*, Λονδίνο, Pimlico, 2004· Jürgen Moltmann, *Ο ερχόμενος Θεός: χριστιανική εσχολογία*, Αθήνα, Άρτος Ζωής, 2013· Ernst Bloch, *Ουτοπία και επανάσταση*, Αθήνα, Έρασμος, 1985.

III

Οι παραπάνω συνεπαγωγές γίνονται ακόμα πιο εμφανείς στη συνοδική διαδρομή θεμελίωσης της αιρετικής αντίστασης: σημείο που η παρούσα μελέτη φιλοδοξεί να ανιχνεύσει και να αναδείξει. Εντός των αιρετικών καταθέσεων, εκτός από τα ανατρεπτικά εσχατολογικά ιδεολογήματα, εντοπίζονται σε μικρότερη συχνότητα απόψεις που απηγούν Καθολικές εκκλησιολογικές θεωρίες σχετικά με τις δικαιοδοσίες και τα όρια της παπικής εξουσίας, καθώς και με την ορθή μορφή διακυβέρνησης της Εκκλησίας.

Πρόκειται για θεωρίες που διατυπώνονται κυρίως εντός των κύκλων νομομαθών του Κανονικού δικαίου, ήδη από τα μέσα του 12ου αι., αμφισβητώντας την ιδέα της Αγίας Έδρας ως απόλυτης μοναρχίας. Νομομαθείς, όπως ο επίσκοπος της Πίζας Ουγκούτσιο (Huguccio), ο Ερρίκος του Σεγκούτζιο ή απλούστερα Χοστιένσις (Hostiensis/Henry of Segusio) και ο Ιωάννης ο Τεύτονας ή Τευτονικός (Johannes Teutonicus), ορμώμενοι από την πιθανή περίπτωση αιρετικής απόκλισης ενός πάπα, έτσι όπως είχε πρωτοδιατυπωθεί στο *Decretum* (*Συλλογή των Ασύμφωνων Κανόνων*) του Γρατιανού, αναζήτησαν την εναλλακτική αλάνθαστη πηγή εξουσίας και πίστης εντός της Εκκλησίας, συνεπώς και την ορθή μορφή οργάνωσής της. Οι σποραδικές εκκλησιολογικές θεωρίες που αναπτύχθηκαν σε ολόκληρο τον 13ο αι. θεμελιώθηκαν στη *σωματειακή θεωρία*³⁴ του ρωμαϊκού δικαίου, την οποία αξιοποίησε το Κανονικό δίκαιο για τη σύλληψη της Εκκλησίας ως *corpus* ή *universitas*, δηλαδή ως ενός συνόλου ενώσεων μερών, αποτελούμενων από κεφαλή (*caput*) και μέλη (*membra*) με συγκεκριμένες υποχρεώσεις και αρμοδιότητες, που συγκροτούσαν τη χριστιανική κοινότητα (*societas Christiana*). Ωστόσο, οι κανονολόγοι της εποχής δεν περιορίστηκαν στις μυστικιστικές συνεπαγωγές του παυλιανού μοντέλου της Εκκλησίας ως *corpus Christi mysticum*, αλλά αξιοποίησαν τις σχετικές τεχνικές διατάξεις του ρωμαϊκού δικαίου. Παράλληλα, εμπνεύστηκαν μια πρωτόλεια αρχή της συναίνεσης για βαρύνοντα ζητήματα που αφορούσαν την αναλλοίωτη κατάσταση της Εκκλησίας

34. Ο όρος *σωματειακή θεωρία* επιλέχθηκε για τη μετάφραση του αγγλικού *corporate theory*, κατ' αναλογία της ελληνικής μετάφρασης του νομικού όρου *corpus* ως *σωματείου*. Απορρίφθηκαν τα προφανέστερα *κορπορατική* ή *κορπορατιστική*, λόγω των συγκεκριμένων νεωτερικών συνεπαγωγών τους. Η ελληνική μετάφραση του *conciliarism* ως *συνοδισμού* βρίσκεται στο Quentin Skinner, *Τα θεμέλια της νεότερης πολιτικής σκέψης*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2005, σ. 343.

(*generalem statum ecclesiae*) ή τα άρθρα της πίστης (*articulos fidei*). Κατέληξαν έτσι, με διαφορετική ο καθένας ένταση, στη διατύπωση συνοδικών θεωριών που πρότειναν την Οικουμενική Σύνοδο ως την υπέρτατη πηγή εξουσίας και πίστης εντός της Εκκλησίας και ως την αληθινή εκπρόσωπο της βούλησης της χριστιανικής συνάθροισης των πιστών (*congregatio fidelium*).³⁵

Οι επιδράσεις που άσκησαν οι κανονολόγοι στην ώριμη συνοδική σκέψη της περιόδου του Μεγάλου Σχίσματος (1378-1417) σε στοχαστές όπως ο Πιερ Ντ' Αιγύ (Pierre d'Ailly) και ο Ζαν Ζερσόν (Jean Gerson), ή ακόμα και σε προγενέστερους διανοητές, όπως ο Γουλιέλμος του Όκαμ και ο Μαρσίλιος της Πάδοβας, που με τη σειρά τους είχαν διατυπώσει πρωτόλειες συνοδικές θεωρίες, έχουν αναλυθεί επαρκώς στο έργο μελετητών, όπως ο Brian Tierney και ο Quentin Skinner.³⁶ Από την άλλη απουσιάζουν πλήρως μελέτες σχετικά με την πιθανή συμμετοχή των Πνευματικών Φραγκισκανών του Λανγκντόκ στην παραπάνω εκκλησιολογική παράδοση.

Ωστόσο, και σύμφωνα με τις καταθέσεις των λαϊκών αιρετικών Μπεγκίνων, φαίνεται ότι Πνευματικοί Φραγκισκανοί μεταχειρίστηκαν και διέδωσαν συνοδικές θεωρίες την περίοδο της διαμάχης τους με τον Ιωάννη ΚΒ', χάρη και στη γνώση της πραγματείας του Όλιβι, *Quaestiones de perfectione evangelica* (Ερωτήματα σχετικά με την ευαγγελική τελείωση).³⁷ Εκεί, ο φραγκισκανός διανοητής, μελετώντας τα όρια της παπι-

35. Για μια εισαγωγή στο έργο τους βλ. Kenneth Pennington, «Law, legislative authority, and theories of government, 1150-1330», J.H. Burns (επιμ.), *The Cambridge History of Medieval Political Thought c. 350 - c. 1450*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 2005, σ. 424-453.

36. Βλ. B. Tierney, *Foundations of the conciliar theory: the contribution of the medieval canonists from Gratian to the Great Schism*, Κέμπριτζ, Cambridge University Press, 1955· Paul E. Sigmund, «The Influence of Marsilius of Padua on XVth-Century Conciliarism», *Journal of the History of Ideas* 23 (Ιουλ.-Σεπτ. 1962), αρ. 3, σ. 392-393· Louis B. Pascoe, *Church And Reform: Bishops, Theologians, And Canon Lawyers in the Thought Of Pierre D' Ailly (1351-1420)*, Λέιντεν-Βοστώνη, Brill, 2005· John Watt, «The Early Medieval Canonists and the Formation of Conciliar Theory», *Irish Theological Quarterly* 24 (1957), σ. 13-31· Q. Skinner, *ό.π.*, σ. 425-447.

37. Ένα από τα διασωθέντα χειρόγραφα της παραπάνω πραγματείας (Ms. Borghese 357, Biblioteca Vaticana) είναι προσβάσιμο σε ψηφιακή μορφή μέσω του διαδικτυακού ιστότοπου της Βιβλιοθήκης του Βατικανού: http://digi.vatlib.it/view/MSS_Borgh.357.

κής δικαιοδοσίας στην περίπτωση των ευαγγελικών μοναστικών όρκων, καταλήγει να συνδυάσει αρχές της σωματειακής θεωρίας και του αριστοτελικού μεικτού πολιτεύματος, παράλληλα με ένα κατ' ουσίαν περισταλτικό για την παπική εξουσία δόγμα του παπικού αλάθητου.³⁸ Ταυτόχρονα, θέτει τέσσερα κριτήρια νομιμότητάς της: την πάντοτε ωφέλιμη λειτουργία της υπέρ της αλήθειας, την υπαγωγή της στον αναλλοίωτο θεϊκό νόμο, το αλάθητο της φύσης της και τέλος την αδυναμία επέκτασής της σε ζητήματα που άπτονταν της ανθρώπινης βούλησης και προαίρεσης, όπως ήταν η τήρηση των ευαγγελικών όρκων. Σε αντίθετη περίπτωση, σύμφωνα με τον Όλιβι, δεν οφειλόταν υπακοή στον πάπα, ο οποίος έπρεπε να εκδιωχθεί από το σώμα της Εκκλησίας ως σχισματικός και αιρετικός: «non esset obediendum tanquam pape, immo esset tanquam scismaticus et tanquam hereticus precisus».³⁹

Ωστόσο, ο Όλιβι δεν υπήρξε ο μοναδικός στοχαστής της περιόδου που είχε διατυπώσει ανατρεπτικές εκκλησιολογικές θέσεις, τις οποίες φαίνεται να γνώριζαν οι απείθαρχοι Πνευματικοί. Ο Γουλιέλμος Ντουράντ ο Νεότερος (William Durant the Younger), επίσκοπος της Μεντ, είχε παρουσιάσει στη Σύνοδο της Βιέννης το 1312 ενώπιον του πάπα Κλήμη Ε' την πραγματεία του *Tractatus maior (Μείζων Πραγματεία)*: ένα μεταρρυθμιστικό εκκλησιολογικό πρόγραμμα, που πρότεινε την τακτική σύγκληση της Συνόδου ως ανώτατου διοικητικού οργάνου της Εκκλησίας παράλληλα με μια γενικότερη εσωτερική μεταρρύθμιση του κλήρου.⁴⁰ Την ίδια περίπου περίοδο, ο Δομινικανός Ιωάννης του Παρισιού στο *De potestate regia et papali (Περί της βασιλικής και παπικής εξουσίας)*,⁴¹ που είχε γραφτεί κατά την ταραχώδη περίοδο σύγκρουσης του Γάλλου βασιλιά Φιλίππου

38. O. B. Tierney, «John Peter Olivi and papal inerrancy: on a recent interpretation of Olivi's ecclesiology», *Theological Studies* 46, 1985, σ. 315-328, ισχυρίζεται ότι ο Όλιβι υπήρξε ουσιαστικά ο πρώτος που διατύπωσε το δόγμα του παπικού αλάθητου, θέση που έχει αμφισβητηθεί. Βλ. Marco Bartoli, «Olivi et le pouvoir du Pape», A. Boureau και S. Piron (επιμ.), *Pierre de Jean Olivi (1248-1298): Pensée scolastique, dissidence spirituelle et société*, ό.π., σ. 180.

39. «Δεν έπρεπε να υπακούσουν τον πάπα, αλλά να τον αποκόψουν σαν να ήταν σχισματικός και αιρετικός». Βλ. D. Burr, *Olivi and Franciscan Poverty*, ό.π., σ. 184.

40. Constantin Fasolt, «William Durant the Younger and Conciliar Theory», *Journal of the History of Ideas* 58 (Ιουλ. 1997), αρ. 3, σ. 385-402.

41. Francis Oakley, «Natural Law, the Corpus Mysticum, and Consent in Conciliar Thought from John of Paris to Matthias Ugonius», *Speculum* 56, αρ. 4, Οκτ. 1981, σ. 786-810.

Δ' του Ωραίου με τον πάπα Βονιφάτιο Η', είχε υποστηρίξει ότι ο πάπας μπορούσε να καθαιρεθεί από τη Σύνοδο, η οποία ήταν ανώτερη του. Και σε άλλα έργα της περιόδου, όμως, όπως στο *Rosarium Decretorum* του Γκίντο ντε Μπλάζιο (Guido de Baysio), κανονολόγου που συμμετείχε στις διεργασίες της Συνόδου της Βιέννης, εκφράζονται έστω και ακανόνιστα θέσεις περιορισμού της παπικής απόλυτης εξουσίας προς όφελος της Συνόδου ως ανώτερης αρχής στα ζητήματα πίστης.⁴² Φαίνεται, λοιπόν, ότι στις πρώτες δεκαετίες του 14ου αι. εντός των εκκλησιαστικών κύκλων διατυπώνονταν σποραδικά συνοδικές θεωρίες, απόρροια πιθανότατα και της πρόσφατης απόπειρας του Γουλιέλμου του Νογκαρέ (Guillaume de Nogaret) να συγκαλέσει Οικουμενική Σύνοδο, προκειμένου να κρίνει τον Βονιφάτιο Η'.⁴³

Η βασική παραδοχή της μελέτης μας είναι ότι οι απείθαρχοι Πνευματικοί Φραγκισκανοί είχαν γνώση των παραπάνω θεωριών και ότι τις χρησιμοποίησαν στη διαμάχη τους με τον Ιωάννη ΚΒ' μετά και την έκδοση της *Quorumdam exigit* το 1317, προκειμένου να θωρακίσουν με εκκλησιολογικά επιχειρήματα τον λόγο ανυπακοής τους. Επιχειρήματα που επανέλαβαν οι Μπεγκίνιοι, προσφέροντας ένα ιστορικό συμβάν ώσμωσης της υψηλής κουλτούρας των μοναχών και της λαϊκής κουλτούρας των υπάλληλων στρωμάτων του Λανγκντόκ.

Για τους Πνευματικούς μοναχούς και τους λαϊκούς υποστηρικτές τους, ο Ιωάννης ΚΒ' εκδίδοντας την *Quorumdam exigit* νομοθετούσε εναντίον της ορθής τήρησης της *Regula Bullata* που για τους ίδιους εξισωνόταν με το Ευαγγέλιο. Με άλλα λόγια, εναντιωνόταν στο ίδιο το Ευαγγέλιο και τη ζωή του Χριστού, υπέπιπτε σε αίρεση και είχε απολέσει την εξουσία που του είχε εκχωρηθεί, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται μεταξύ άλλων στην κατάθεση του Ραϋμόνδου του Αντουζάνο (Raymundus de Antusano), Τερτσιάρου από τη Σιντεγκαμπέλ:

είχε πράξει άδικα και ενάντια στον Κανόνα του αγίου Φραγκίσκου και ενάντια στη ζωή του Χριστού και το Ευαγγέλιο· διάφοροι Μπεγκίνιοι

42. B. Tierney, «Ockham, the conciliar theory and the canonists», *Journal of the History of Ideas* 15 (Jan. 1954), αρ. 1, σ. 56-60.

43. J. Théry, «Le pionnier de la théocratie royale. Guillaume de Nogaret et les conflits de Philippe le Bel avec la papauté», B. Moreau (επιμ.), *Guillaume de Nogaret. Un languedocien au service de la monarchie capétienne*, Νιμ, Lucie Éditions, 2012, σ. 101-128.

έλεγαν πως γι' αυτόν τον λόγο είχε απολέσει την παπική εξουσία και είχε γίνει αιρετικός.⁴⁴

Παρ' όλο, όμως, που οι αιρετικοί κατηγορούν τον Ιωάννη ΚΒ' ως αιρετικό που δεν του οφείλεται υπακοή από τους πιστούς,⁴⁵ ωστόσο δεν στρέφονται συλλήβδην εναντίον του παπικού θεσμού. Αντίθετα, κρίνουν τις πράξεις του Ιωάννη ΚΒ' ως καταχρηστικές και σφετεριστικές της εξουσίας που του είχε εκχωρηθεί, ακολουθώντας την ολιβιανή διδασκαλία που συμφωνούσε με την Κανονική παράδοση και η οποία διέκρινε μεταξύ αρετής του θεσμού και αρετής του αξιωματούχου. Ο αξιωματούχος μπορούσε να λαθέψει και συνεπώς να εκπέσει του αξιώματός του, ενώ αντίθετα ο θεσμός παρέμενε πάντοτε αναλλοίωτος. Ο Μπεγκίνος Ραϋμόνδος του Μπούξο (Raymundus de Buxo) από το Μπελπέκ, εκτελεσθείς στην Τουλούζη το 1323, κατέθεσε ότι ο Ιωάννης ΚΒ' είχε περιπέσει σε αίρεση, καθώς έσφαλε σε ζητήματα πίστης, καθοδηγούμενος από τη φαυλότητα της ατομικής του βούλησης και δίχως να εκφράζει την παπική εξουσία που εκπροσωπούσε. Συμπλήρωνε ότι ο αληθινός πάπας δεν μπορούσε να χρησιμοποιήσει την παπική εξουσία άδικα ή για να διαπράξει το λάθος και το κακό. Συμπεραίνει, επομένως, ότι ο Ιωάννης ΚΒ' δεν ήταν ο αληθινός πάπας, καθώς η παπική εξουσία δεν μπορούσε να λαθέψει,⁴⁶ υιοθετώντας έτσι το κατ' ουσίαν περιστατικό για την παπική εξουσία ολιβιανό δόγμα του παπικού αλάθητου.

Επιπλέον, οι λαϊκοί αιρετικοί επικαλούνται συχνά το θεμελιώδες Κανονικό αξίωμα που συναντάται και στον Όλιβι και το οποίο πήγαζε από τα λόγια του Αποστόλου Παύλου σχετικά με την υποχρέωση της αποστολικής εξουσίας να οικοδομεί και όχι να καταστρέφει. Σύμφωνα με όσα ο εγγράμματος Τερτσιάριος Πέτρος Τορτ (Petrus Tort) από το Μονρεάλ είχε ακούσει να κηρύττονται δημόσια την ημέρα εορτασμού της μνήμης του Όλιβι στη Ναρμπόν, από τη στιγμή που η παπική εξουσία

44. «Fecit injuste et contra regulam sancti Francisci [...] hoc perdiderat potestatem papalem et factus erat hereticus» (P. van Limborch, *Historia Inquisitionis*, ό.π., σ. 310).

45. Σύμφωνα και με τον Ραϋμόνδο Στεφάνου (Raymundus Stephani): «δεν όφειλαν να υπακούσουν σε αυτό τον πάπα» («Quod non errat obediendum in hoc domino pape») (στο ίδιο, σ. 324). Μάλιστα, ο Πέτρος Μορέζι ισχυρίστηκε ότι για τον ίδιο λόγο κανείς εκκλησιαστικός ή ιεροεξεταστής δεν όφειλε υπακοή στον πάπα: «Quod prelati et inquisitores non tenentur obedire domino pape» (στο ίδιο, σ. 306).

46. «Item credidit quod predictus dominus papa Johannes XXIIus [...] quia potestate papali papa non potest male vel ad malum uti» (στο ίδιο, σ. 329-330).

υπήρχε για την οικοδόμηση και όχι για την καταστροφή, τότε ο πάπας δεν ήταν δυνατό να διατάξει ως προς την ελάττωση της θρησκευτικής αρετής του μοναχού. Θέση που θα επαναλάβει μεταξύ άλλων ο Γουλιέλμος του Όκαμ στο *Breviloquium* το 1341. Εφόσον δε έπραττε αντίθετα, δεν του οφειλόταν υπακοή, ενώ πιθανός αφορισμός του ανυπάκουου μοναχού έπρεπε να θεωρείται ως μη έγκυρος.⁴⁷ Ακόμα και όταν η παπική διαταγή στόχευε στην επίτευξη του καλού, όπως για παράδειγμα στον προσηλυτισμό ενός βασιλείου ή τον τερματισμό ενός πολέμου, και πάλι, σύμφωνα με τον Πέτρο Μορέζι, δεν μπορούσε να στραφεί εναντίον των άρθρων της πίστης ή του Ευαγγελίου ή να προκαλέσει ελάττωση της θρησκευτικής αρετής.⁴⁸

Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις η παπική έδρα έπρεπε, σύμφωνα με τους αιρετικούς, να θεωρείται κενή, και εφόσον ο πάπας δεν ανακαλούσε, τότε οι καρδινάλιοι, όπως όριζε το Κανονικό δίκαιο, μπορούσαν να προχωρήσουν στην εκλογή άλλου πάπα.⁴⁹ Είναι σαφές ότι οι Μπεγκίνοι λαϊκοί είχαν ακούσει να κηρύττονται από τους Πνευματικούς μοναχούς θέσεις σχετικά με τα όρια και τις προϋποθέσεις άσκησης της παπικής εξουσίας, που πήγαζαν από την Καθολική εκκλησιολογική παράδοση των προηγούμενων δύο αιώνων. Με σημείο αναφοράς και πάλι το έργο του Όλιβι, οι νοτιογάλλοι Πνευματικοί φαίνεται να γνωρίζουν θεωρίες εκκλησιαστικής διακυβέρνησης που συνήθως καταλήγουν στην απόδοση εξέχοντα ρόλου στο κολέγιο των καρδινάλιων και τη Σύνοδο· θεωρίες που στη συνέχεια προπαγανδίστηκαν στους λαϊκούς αιρετικούς Μπεγκίνους, διαμορφώνοντας ένα λαϊκό ακροατήριο, που αν και κατά βάση αγράμματο, απέκτησε γνώση πολύπλοκων εκκλησιολογικών ζητημάτων διακυβέρνησης.

Η γνώση αυτή φανερώνεται και από όσα κατέθεσαν Τερτσιάριοι, όπως οι Πέτρος Μορέζι, Πέτρος Τορτ, Γουλιέλμος Ρούσι και Πέτρος Καλβέτι (Petrus Calveti), σχετικά με τη Σύνοδο της Βιέννης. Εκεί η νηφάλια πολιτική του Κλήμη Ε' με την έκδοση της *Exiivi de Paradiso*⁵⁰ τον Μάιο

47. «Item dixit quod tempore quo fiebat festum fratris P. Johannis in Narbona, audivit predicari [...] et potestas papalis non erat ad destructionem set ad edificacionem [...] quia secundum veritatem excommunicati non essent» (στο *ίδιο*, σ. 327).

48. «Item credidit et credebat quod dominus papa non potest dispensare [...] vel pro reformatione pacis unius provincie sive regni» (στο *ίδιο*, σ. 306).

49. Σύμφωνα με τον Πέτρο Τορτ: «Et extunc vacavit papatus [...] cardinales poterant ad electionem alterius pape procedere» (στο *ίδιο*, σ. 324).

50. Για τη βούλα βλ. J. Moorman, *A History of the Franciscan Order*, ό.π., σ. 203-204.

του 1312, αν και στόχευε στον τερματισμό της εσωτερικής φραγκισκανικής διαμάχης, λόγω της συμβιβαστικής προσέγγισής του είχε ως αποτέλεσμα την επιβίωση συγκεχυμένων ερμηνειών που ανατροφοδοτούσαν τη διαφωνία και τη σύγκρουση των δύο «στρατοπέδων». Για παράδειγμα, αν και ο Όλιβι ουδέποτε κατονομάστηκε στις αποφάσεις της Συνόδου, την ίδια στιγμή καταδικάστηκε η ολιβιανή θέση σχετικά με τον ακριβή χρόνο θανάτου του Χριστού πάνω στον Σταυρό. Παρόμοια, καταδικάστηκε αναντίρρητα η ταύτιση του Κανόνα με το Ευαγγέλιο.⁵¹ Θέση που αναφέρθηκε ότι υποστήριζαν ανερευθρίαστα οι λαϊκοί Μπεγκίνοι. Η απουσία ρητής κατονομασίας του Όλιβι, όμως, επέτρεψε την υπεράσπιση της ορθοδοξίας του ίδιου και των δογμάτων του από τους Οξιτανούς Πνευματικούς μοναχούς.

Για παράδειγμα, ο Πέτρος Τορτ κατέθεσε ότι είχε ακούσει σε δημόσιο κήρυγμα τους Πνευματικούς της Ναρμπόν να επιβεβαιώνουν όχι απλώς την επικύρωση της ορθοδοξίας του Όλιβι από τη Σύνοδο της Βιέννης, αλλά και την επιδοκιμασία της διδασκαλίας του, εκτός από πέντε σημεία που είχαν κριθεί αμφιβόλου πίστεως, χωρίς πάντως να καταδικαστούν.⁵² Άρα, στο σύνολό του το ολιβιανό δόγμα είχε εγκριθεί από τη Σύνοδο της Βιέννης – μια εσκεμμένη ανακρίβεια που οφειλόταν στην Πνευματική προπαγάνδα και η οποία εκμεταλλεύοταν την ασάφεια των αποφάσεων της συγκεκριμένης συνόδου.

Ωστόσο, κάτι τέτοιο σήμαινε ότι ο Ιωάννης ΚΒ' δεν μπορούσε να καταδικάσει την ολιβιανή διδασκαλία, καθώς σύμφωνα και με τα λεγόμενα του Βερνάρδου της Να Γιάκμα, γνωστού και ως Γερμανού, Τερτσιαρίου από το Μπελπέκ που φιλοξενούσε και βοηθούσε Φραγκισκανούς αποστάτες και τελικά εκτελέστηκε στην Τουλούζη τον Ιούλιο 1323, «η σύνοδος δεν μπορούσε να λαθέψει».⁵³ Φτάνουμε, έτσι, στον πυρήνα της αιρετικής συνοδικής σκέψης, που αργότερα θα επαναλάβει αυτολεξεί ο Μαρσίλιος

51. Για τη σχετική απόφαση, *Περί της ερμηνείας του Κανόνα των Μινωριτών*, βλ. Norman P. Tanner (επιμ.), *Decrees of the ecumenical councils: From Nicaea I to Vatican II*, τ. I, Λονδίνο, Sheed and Ward, 1990, σ. 392-401.

52. «Item dixit quod audivit predicari in public sermone Narbone [...] non tamen declaraverat dictos articulos esse erroneos» (P. van Limborch, *ό.π.*, σ. 329). Τα εν λόγω σημεία δεν αναφέρονται από τον Τορτ, όπως συμβαίνει και στις υπόλοιπες καταθέσεις που δέχονταν την ύπαρξη μιας διακριτικής επίπληξης της συνόδου στο ολιβιανό έργο, όπως για παράδειγμα στην κατάθεση του Γουλιέλμου Ρούσι: «Item quod doctrina et scriptura fratris P. Johannis [...] tribus articulis dumtaxat exceptis» (στο *ίδιο*, σ. 317).

53. «Concilium errare non posset» (στο *ίδιο*, σ. 308).

της Πάδοβας στο *Defensor pacis* (Υπερασπιστής της Ειρήνης) το 1324 και που είχε ομολογήσει ο Πέτρος Τορτ δύο χρόνια νωρίτερα:

Είχε ακούσει από τους αδελφούς που αποκαλούνται Πνευματικοί και ο ίδιος πίστευε ως αληθές, πως ο πάπας δεν μπορούσε από μόνος του να ανακαλέσει την απόφαση προηγούμενης συνόδου, ούτε να διατάξει αντίθετα σε αυτήν ή αντίθετα στην απόφαση κάποιου προκατόχου του. Αν το έπραττε, τότε οι εντολές του δεν είχαν ισχύ. Αντίθετα, μαζί με την Οικουμενική Σύνοδο μπορούσε να διατάξει ενάντια στις αποφάσεις προηγούμενης συνόδου και προκατόχου του, καθώς δεν είχε ανακαλυφθεί στο παρελθόν κάποια σύνοδος που είχε λαθέψει, ενώ ο παπικός θεσμός είχε λαθέψει σε θέματα πίστης τον καιρό του ευλογημένου Ιλάριου.⁵⁴

Παρόμοια, οι Τερτσιάριοι Ραϋμόνδος Στεφάνου και Πέτρος Μορέζι κατέθεσαν ότι ο πάπας δεν μπορούσε να αναιρέσει προηγούμενη συνοδική απόφαση,⁵⁵ ενώ μπορούσε να αποφασίσει για ζητήματα πίστης μονάχα με τη σύγκληση της Συνόδου.⁵⁶ Από την άλλη, ο Μπεγκίνος Ματθαίος Τερρένι (*Matheus Terreni*) θεωρούσε ότι καμία εξουσία, –παπική, συνοδική ή και οι δύο μαζί– δεν μπορούσε να τροποποιήσει προηγούμενη συνοδική ή παπική απόφαση, εφόσον εκείνη είχε εγκριθεί από την Εκκλησία κατά το παρελθόν.⁵⁷ Ο τελευταίος φαίνεται πως είχε υιοθετήσει την πλέον άτεγκτη στάση υπεράσπισης του αναλλοίωτου των προγενέστερων εκκλησιαστικών αποφάσεων, όπως είχαν επιχειρήσει Φραγκισκανοί στο παρελθόν, προκειμένου να υπερασπιστούν το απρόσβλητο της ευνοϊκής για τη φύση της φραγκισκανικής πενίας *Exiit qui seminat* του 1279 από τον Νικόλαο Γ'.⁵⁸

IV

Διαφαίνεται από τα παραπάνω η αποσπασματική γνώση από τους αιρετικούς Καθολικών εκκλησιολογικών θεωριών, που αναπτύσσονταν στον

54. «Item dixit quod audivit a quibusdam de dictis fratribus ordinis Minorum vocatis spiritualibus [...] quod papa erravit a fide tempore beati Hylarii» (στο *ίδιο*, σ. 326).

55. «Item quod papa non potest revocare [...] et si faceret constitucio vel statutum ejus nulla essent» (στο *ίδιο*, σ. 320).

56. «Item quod si dominus papa per se ipsum auctoritate [...] etiam si hoc faceret de consilio cardinalium» (στο *ίδιο*, σ. 323).

57. «Item credidit et credebat quod papa [...] vel que in priori concilio generali fuerunt approbata vel etiam confirmata» (στο *ίδιο*, σ. 307).

58. M. D. Lambert, *Franciscan Poverty*, ό.π., σ. 149-156.

αντίποδα της αντίληψης της παπικής εξουσίας ως απόλυτης ηγεμονίας. Γεγονός που τροποποιεί την ίδια τη φύση της αιρετικής ομάδας καθιστώντας την φορέα μιας σημαντικής παράδοσης, που έλαβε την άρτια μορφή της στην περίοδο του Μεγάλου Σχίσματος και στις Συνόδους της Κωνσταντίας (1414-18) και της Βασιλείας (1431-1449), με τη σκέψη θεολόγων, όπως ο Ζαν Ζερσόν, ο Πιερ Ντ' Αιγύ, ο Φραντσέσκο Ζαμπαρέλα (Francesco Zabarella) και ο Νικόλαος της Κούζας (Nicholas of Cusa), οι οποίοι με τη σειρά τους επηρέασαν τη σκέψη των Μεταρρυθμιστών του 16ου αι. τόσο στην εκκλησιαστική όσο και στην πολιτική θεωρία.⁵⁹

Θα μπορούσε, ίσως, να υποτεθεί ότι τα συνοδικά επιχειρήματα της νοτιογαλλικής Πνευματικής θεολογίας υπήρξαν αποτέλεσμα μιας ανεξάρτητης διανοητικής διαδρομής με αφετηρία τη ριζοσπαστική ερμηνεία του Ευαγγελίου.⁶⁰ Ωστόσο, οι αιρετικές καταθέσεις φανερώνουν γνώση συγκεκριμένων αξιωμάτων, που είχαν διατυπωθεί αυτούσια και αυτολεξεί από τους κανονολόγους των δύο προηγούμενων αιώνων και φαίνεται να αφομοιώθηκαν από τους Πνευματικούς χάρη στη χρήση τους από τον Όλιβι στο *Quaestiones de perfectione evangelica*.

Συνεπώς, η αιρετική χιλιαστική εσχατολογία και η αιρετική ευαγγελική παράδοση, που μέχρι πρόσφατα κρίνονταν ως οι κυρίαρχες όψεις της Πνευματικής θεολογίας αντίστασης, συνδυάζονται εδώ με ένα καθ' όλα ορθόδοξο στην προέλευσή του σώμα θεωριών εκκλησιαστικής διακυβέρνησης. Επομένως, μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι Πνευματικοί μοναχοί επιχείρησαν τη νομιμοποίηση της αιρετικής διαφωνίας με εκκλησιολογικά επιχειρήματα που αφορούσαν τους πολλούς και το σύνολο της χριστιανικής κοινότητας, μετατρεπόμενοι έτσι σε ενεργά πολιτικά υποκείμενα,⁶¹ χωρίς, βέβαια, να διατυπώσουν συνεκτικές πολιτικές θεωρίες, όπως οι μεταγενέστεροι Μεταρρυθμιστές του 16ου αι.

Τέλος, η περίοδος της βαθιάς πνευματικής κρίσης του παπικού θεσμού, που κορυφώθηκε την περίοδο του Μεγάλου Σχίσματος, οπότε και οι πολιτικές διαφωνίες καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τα εκκλησιαστικά πράγματα,

59. F. Oakley, «Figgis, Constance and the Divines of Paris», *The American Historical Review* 75 (Δεκ. 1969), αρ. 2, σ. 369.

60. Gordon Leff, «The Apostolic Ideal in Later Medieval Ecclesiology», *Journal of Theological Studies* 18 (1967), σ. 61· Scott H. Hendrix, «In Quest of the Vera Ecclesia: The Crises of Late Medieval Ecclesiology», *Viator* 7 (1976), σ. 359-360.

61. Μπ. Ανθόπουλος, «Η θεωρία του παρτιζάνου και ο Carl Schmitt. Σημειώσεις πάνω στην πολιτική και τον πόλεμο», *Θέσεις* 10 (Ιαν.-Μάρτ. 1985), σ. 100.

υπήρξε εξαιρετικά γόνιμη για τη συγκρότηση των συνοδικών θεωριών, που ήδη από τον 12ο αι. εμφανίζονται ενδημικά σε κάθε περίοδο κρίσης της εσωτερικής λειτουργίας της υστερομεσαιωνικής Καθολικής Εκκλησίας. Όπως στην περίοδο διαμάχης του Ιννοκέντιου Δ΄ με τον Φρειδερίκο Β΄ σχηματοποιείται η συνοδική σκέψη του ριζοσπαστικότερου κανονολόγου Χοστιένσις, παρόμοια στην αυταρχική και υλιστική περίοδο παποσύνης του Ιωάννη ΚΒ΄ της Αβινιόν φαίνεται να συλλαμβάνονται και να χρησιμοποιούνται συνοδικές θεωρίες και αξιώματα από τους Πνευματικούς Φραγκισκανούς, που εμπλούτισαν τον λόγο αντίστασής τους και οι οποίες κατόπιν προπαγανδίστηκαν στους λαϊκούς αιρετικούς Μπεγκίνους.

Εν κατακλείδι, η παράδοση των συνοδικών θεωριών, στην οποία επιχειρήσαμε να εντάξουμε τους Πνευματικούς μοναχούς και τους Μπεγκίνους αιρετικούς του Λανγκντόκ των αρχών του 14ου αι., αν και χρησιμοποίησε κατά κύριο λόγο θεολογικά επιχειρήματα εκκλησιαστικής διακυβέρνησης, ωστόσο, οι συνεπαγωγές των ερωτημάτων που έθεσε καρποφόρησαν όταν οι ιστορικές συνθήκες υπήρξαν ευνοϊκές για την αποδέσμευση από τη θρησκευτική και ηθιολογική οπτική του κόσμου και διαμόρφωσαν ένα γόνιμο υπέδαφος για την πολιτική θεωρία,⁶² υπενθυμίζοντάς μας ότι ένα σημαντικό κομμάτι του πολιτικού λόγου της Δύσης είναι απομεινάρια των θρησκευτικών αντιπαραθέσεων του μεσαιωνικού παρελθόντος.⁶³

62. Οι συνοδικές θεωρίες αποτελούν ορόσημο για τη μετάβαση στον σύγχρονο συνταγματισμό. Η μεταφορά των συνταγματικών αντιλήψεων στη διακυβέρνηση ενός υπερεθνικού θεσμού, όπως η Καθολική Εκκλησία, είχε ως αποτέλεσμα τον μετασχηματισμό τους σε οικουμενικές δυτικές αξίες, που εν συνεχεία αποτέλεσαν πρότυπα πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης. Από την άλλη ο αποκλεισμός του κοσμικού στοιχείου από τις συνοδικές θεωρίες αποτελεί το θεμελιώδες επιχειρήμα όσων αμφισβητούν τη σημασία του συνοδισμού για τη διαμόρφωση του μεταγενέστερου συνταγματισμού. Βλ. F. Oakley, *ό.π.*, σ. 369, 378-381.

63. Conal Condren, «Rhetoric, historiography and political theory: some aspects of the poverty controversy reconsidered», *Journal of Religious History* 13 (Ιουν. 1984), αρ. 1, σ. 15.

SUMMARY

Andreas Kofinakis, *Tracing the early conciliarism of the Spiritual Franciscans and Beguins of Languedoc*

On 4th and 5th of July 1322 the inhabitants of the city of Pamiers in Languedoc in the south of France were gathered in the city's cemetery in the presence of the bishop Jacques Fournier (the later pope Benedict XXII), as well as of the inquisitor of Carcassonne Jean de Beaune, in order to attend the public judicial process (*sermo generalis*) performed by Bernard Gui, the *par excellence* Dominican inquisitor of Toulouse. A significant number of the sentences that were announced during that day in front of the people concerned the grave mistakes confessed by thirteen secular heretics, men and women alike, who were contemptuously called Beguins, although they themselves used the term Poor Brethren of the Penitence. It seemed that the secular heretics, in their majority artisans and at the same time mainly members of the Third Order of St. Francis, had formed a heretical sect inspired by the radical teachings of the deceased Peter John Olivi, a Spiritual Franciscan theologian, and followed the subversive propaganda of the recalcitrant Spiritual Franciscan friars of the convents of Languedoc and especially those of Narbonne. During the inquisitorial procedures held by Gui and apart from the millenarian (chiliastic) ideas that the heretics confessed and used as an instrument for the eschatological legitimation of their disobedience to the papacy and to the ecclesiastical authority in general, ideas which were mainly based on the *Lectura super Apocalypsim* of Olivi, the heretics had also confessed tenets and positions that echoed complex ecclesiological issues concerning the limits and jurisdictions of papal authority. In these they stressed the prominence of the General Council and of the Cardinals' College for the righteous governance of the Catholic Church, challenging at the same time the papal autocracy that recognized pope as the supreme authoritarian ruler of the Church. The lay heretics, even superficially and fragmentary, they confessed the ecclesiological conciliar theories which they had heard in the sermons of the Spiritual Franciscans and which they afterwards read anew –aloud and collectively– in their con-

venticles from the vernacular translations of the olivian works, mainly of the *Quaestiones de Perfectione Evangelica*. Thus the heretical confessions indicate a completely different aspect of the heresy of the Beguins and the Spiritual Franciscans of Languedoc, subsuming it in the broader Catholic ecclesiological tradition of conciliarism, which begins with the 12th and 13th century canonists, such as Henry of Segusio (Hostiensis), affects the thinking of famous philosophers-theologians and scholars at the beginning of the 14th century, such as Marsilius of Padua, William Ockham and William Durant the «Younger», and reach its peak during the turbulent period of the Great Schism of the Catholic Church (1378-1417) and the General Councils of Constance (1414-1418) and Basel (1431-1449) in the works of conciliarists Jean Gerson, Pierre d'Ailly and Nicholas of Cusa among others. Consequently, the very nature of the heretical group is altered, acquiring a new historic dimension, since it emerges as something more than a heretical sect of mere eschatologists. On the contrary, the heretics, friars and seculars alike, are transformed into rational dissenters of the papal autocracy, using ecclesiological arguments –next to the historiographical well-known millenarian ones– to challenge the papal authority and to legitimize their disobedience to it.